
UDK: 808.628.53

Izvorni znanstveni članak

Primljen 12. IV. 2019.

ŠIMUN MUSA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

simun.musa@gmail.com

DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOGA JEZIKA I DESET TEZA O HRVATSKOM JEZIKU D. BROZOVIĆA

*Zakoni i pravila hrvatskoga standardnog jezika
imaju izvor u njemu samome i u
njegovoj službi hrvatskom narodu i društvu.*

(D. Brozović, X. teza)

Sažetak¹

Izravan otpor Novosadskomu dogovoru vođen promišljeno, zasnovano, političko-strategijski odmjereno, ali odlučno, otpočeo je *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iz 1967. godine. Bez obzira na osude, kazne, zabrane i progonstva glavnih inicijatora i drugih aktivnih sudionika – organizatora i simpatizera, ustanova, potpisnika i pisaca *Deklaracije* – a potom i boljševički nametnutu šutnju o tome časnom činu, neprekidno je i upravo proporcionalno bujao osjećaj domoljublja, rasle su svijest i odgovornost o zaštiti hrvatskoga jezika u cijelome hrvatskom nacionalnom biću s nezaustavljivom nakanom da mu se popravi i ustavno-pravni status kao i stvarni položaj u društvu jer je u tome jeziku

¹ Ovaj je članak napisan i izložen kao drugi dio javnoga predavanja „Od Bečkoga dogovora do Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Mostaru 29. svibnja 2019. u organizaciji Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u BiH, Matice hrvatske Mostar i Sveučilišta u Mostaru, održana u sklopu manifestacije Mostarsko proljeće – XXI. dani Matice hrvatske Mostar. Uz manje izmjene i dopune priređen je za objavljivanje.

odredište njegova identiteta, uporište osobnih i zajedničkih prava i jamstvo uljuđenosti, samostalnosti i slobode.

Uz *Deklaraciju* kao prekretnicu na putu hrvatskoga jezika stoje i spomenute Brozovićeve *Teze* o hrvatskome jeziku u kojima argumentirano i uvjerljivo obrazlaže neslaganje s Novosadskim dogovorom naglašavajući samostalnost i vitalnost hrvatskoga jezika koji se razvijao stoljećima „na vlastiti način“ i u „skladu s jezičnom praksom i ustaljenom hrvatskom tradicijom“.

Ključne riječi: hrvatski jezik; *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika; Deset teza o hrvatskom jeziku; status jezika; korpus jezika; jezična norma*

Neslaganje, protivljenje i drugi oblici otpora Novosadskome dogovoru koji je nosio izričito unitarističko obilježje izraženo konkretnim mjerama jezičnoga planiranja statusa i jezičnoga planiranja korpusa s dominirajućim elementima srpskoga utjecaja uslijedili su ubrzo nakon objavljenih *Zaključaka* spomenutoga dogovora u *Jeziku*, časopisu HDF-a. Posebno se protivljenje izražavalo spram kombinacija latiničnoga pisma i ekavice kao obilježja srpskoga jezika koji bi trebao biti jedinstveni jezik službene uporabe na razini države kao i prema ijekavskomu izgovoru u srpskome jeziku izvan Srbije. Najveći posao Ljudevita Jonkea na tome planu bio je u nastojanju onemogućavanja velikosrpske jezične politike, što je pokazao reagirajući u svojim brojnim člancima od kojih je najpoznatiji „Novosadski sastanak i Anketa Letopisa Matice srpske“.² Naime, Jonke odbija svaki oblik unitarizma, premda različito tretira i ocjenjuje neke postupke, odluke i ishode toga dogovora. Ulazio je u vrlo teške, ali neizbježne prijepore i polemike s mnogim planerima i kreatorima Novosadskoga dogovora. Takvi članci, polemike i slična reagiranja, pisani od 1954. do 1971., okupljeni su u poseban dio knjige *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, a oni od 17. ožujka 1970. do 27. travnja 1971. u *Vjesniku* okupljeni su u knjizi *Hrvatski književni jezik danas* (1971.).

Jonkeovo jezikoslovno, sociolingvističko i jezičnopolitičko stajalište bilo je posve utemeljeno i iz njega su slijedili zasnovani, dosljedni,

² LJUDEVIT JONKE, „Novosadski sastanak i Anketa Letopisa Matice srpske“, *Jezik*, god. III. (1955.) br. 3., str. 67–69.

logični i uvjerljivi odgovori kao što je i onaj izražen u *Predgovoru* potonje knjige: „Hrvatski narodni jezik star je kao i hrvatski narod, a hrvatski književni jezik počinje kad i hrvatska književnost.“³

Njegova istraživanja na području hrvatskoga standardnog jezika objavljena u knjizi *Hrvatski jezik u teoriji i praksi* zasnovana su, moglo bi se reći, na dva uporišta naslijeđena iz praškoga strukturalizma, a to su: načelo elastične stabilnosti kao model normiranja i leksičkoga bogaćenja jezika te načelo višefunktionalnosti književnoga jezika kao oblik i metoda funkcionalnoga raslojavanja standardnoga jezika.

Ishod svih tih sporazuma, anketa i sličnih zbivanja popraćenih raspravama, određenim dogovorima, raznim reakcijama i brojnim otporima, bio je prilično nepovoljan upravo zbog otpora hrvatskih filologa. Međutim, neki doneseni zaključci, najčešće samo formalno prihvaćeni, nisu bili jezikoslovno, povijesno ni prirodno utemeljeni, pa nisu imali nikakve opravdanosti za hrvatski kao autonoman jezik.

Neslaganja s nametnutim jezičnopolitičkim rješenjima koja su bila u osnovici Novosadskoga dogovora i njegovim ciljevima iznesenim u *Zaključcima*, ne samo statusnoga određenja nego i oni iz okvira planiranja jezičnoga korpusa, među kojima se posebno izdvajao *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (MS, Novi Sad – MH, Zagreb, 1960.) te *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (MH, Zagreb – MS, Novi Sad, 1960.), što je bio prvi konkretan rezultat provedbe toga dogovora, svakodnevno su rasla i širila nezadovoljstvo, ne samo na jezičnome području nego i na obrazovnome, kulturnome, znanstvenome kao i na drugim područjima društvenoga života.

Ni nametanje glotonima srpskohrvatski/hrvatskosrpski nije bilo izrazom ravnopravnosti, a ni ustavnosti (kao što je bio neustavan i takav naziv u *Zaključcima*), jer je tek 1963. godine donesen novi *Ustav* koji je riješio taj glotonim kao složenicu, a osim toga, prema *Zaključcima* trebalo je nametnuti i zajedničku rječničku građu iz spomenutoga pravopisnog priručnika (rječnički dio) te koristiti novo zajedničko nazivlje

³ Isti, *Hrvatski književni jezik danas*, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 7.

(za ekonomiju, tehniku, znanost i kulturu), što na hrvatskome jezičnom području nije ostvareno.

Posve izravan otpor Novosadskomu dogovoru vođen promišljeno, zasnovano, političko-strategijski odmjereno, ali odlučno, otpočeo je *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, od 15. ožujka 1967. godine, a potpisalo ju je osamnaest hrvatskih kulturnih i znanstvenih ustanova i organizacija te osim njih brojne osobe iz književnoga, znanstvenoga, jezikoslovnoga i kulturnoga života. Naime, najprije su krenuli dogovori da se priprema skup stručnjaka iz hrvatskoga jezika o stajalištima i načinu djelovanja u javnosti. Taj je skup održan 9. ožujka 1967. kada je odlučeno da se utemelji povjerenstvo koje bi definiralo stajališta Matice hrvatske, a potom je slijedila i *Odluka* da „posebna komisija“, koja se ovdje može navesti prema poznatim izvorima i svjedočenjima sudionika, bude u sastavu: Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Mihalić, Slavko Pavešić i Vlatko Pavletić.⁴ To je Povjerenstvo napisalo dokument nazvan *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* koji je poslan Upravnome odboru Matice hrvatske. Nakon uređivanja teksta, od 13. do 15. ožujka, *Deklaracija* je poslana relevantnim ustanovama na razmatranje, prihvaćanje i potpisivanje. U silnoj želji da što prije bude objavljena, nakana je ostvarena 17. ožujka 1967. te je javnosti obznanjena na naslovnici 359. broja *Telegrama*, jugoslavenskih novina za društvena i kulturna pitanja. *Deklaracija* je značila povijesno odbacivanje nametnutih jugo-unitarističkih mjera, osobito u hrvatskoj jezičnoj politici i kulturi. Da bi se izrazilo takvo motrište, a ostalo opet u politički dopustivim okvirima, *Deklaracija* je nosila dva naglašena zahtjeva o potrebi ravnopravnosti naroda i četiriju službenih jezika unutar SFRJ-a, kako je to bilo određeno *Ustavom* iz 1946. godine, te je trebalo aktualni *Ustav* uskladiti s tim zahtjevima (članak 131.). Također potrebno je bilo osigurati ravnopravnost hrvatskoga jezika u obrazovanju, medijima, javnome i političkome životu, administraciji i dr. vodeći brigu da se „službeno upotrebljava jezik sredine u kojoj djeluju“. Ti zahtjevi nameću određenu izmjenu *Ustava*

⁴ Prema pribavljenoj arhivskoj građi, kako navodi Samardžija, u komisiji su „sigurno bili Miroslav Brandt, Tomislav Ladan, Radoslav Katičić i Slavko Pavešić, a čini se i Vlatko Pavletić“.

i SR Hrvatske i SFRJ-a te reafirmiraju nekadašnju *Ustavom* zajamčenu jednakost naroda i jezika.

Kao svojevrstan predgovor navedenim zahtjevima prethodila je politički osjetljiva i taktički umješno sročena retorička tehnika *capacitio benevolentiae*⁵, u kojoj se autori pozivaju na stečevine NOB-a, posebice zajedništvo, na izvorna ustavna načela i socijalističke zasade jer je to bio osnovni uvjet za pristup mjerodavnim tijelima i postavljanje određenih zahtjeva. Međutim, vlast je uzvratila vrlo rigidno i agresivno obavljajući „informativne razgovore“, policijski prateći, prijeteci, progoneći, uhićujući sve one koji su zagovarali *Deklaraciju* i utjecali na njezino prihvaćanje. Pa ipak, *Deklaracija* je donijela velike pozitivne promjene: u dopunjeni *Ustav SR Hrvatske* iz 1972. godine unesen je naziv hrvatski jezik, a *Ustav* iz 1974. godine promijenio je članak 131. te je unesena odredba o „ravnopravnosti četiriju jezika“. Nažalost najveći zaslužnik tadanjega hrvatskog jezikoslovlja Ljudevit Jonke, kao predsjednik Matice hrvatske od 1970. do 1972., protjeran je s posla, doživotno nadziran i praćen zabranama. Nakon sjednice Predsjedništva SKJ u Karadorđevu donesene su mnoge represivne mjere pri čemu je i Matici hrvatskoj, kao inicijatoru *Deklaracije*, zabranjena svaka djelatnost, osim nakladništva.

Koliko god nadzirale ta zbivanja i prijetile, političke vlasti nisu uspjele obuzdati potrebu za slobodom, emancipacijom i samostalnošću hrvatskoga jezika i kulture što je značila *Deklaracija*. Otpočela je novinska hajka na *Deklaraciju*, najprije u *Vjesniku* 19. ožujka 1967., a onda i u drugim novinama. Slijedile su izjave političara, političkih i državnih tijela pri čemu su se upravo natjecali počevši od općinske, republičke do savezne razine. Posebno su se u tome smislu utrkivali razni novinari i neki kulturni dužnosnici pribavljajući privilegij kadrovskega napredovanja na temelju svoje odanosti, poslušnosti i pravovjernosti vladajućoj politici. Za vladajuće socijalističko-političko vodstvo i državu *Deklaracija* je bila nazivana uvredljivim, pogrdnim i neprijateljskim imenima, npr. „gruba politička diverzija“, „desant na slobodni teritorij“, „smišljeni

⁵ Latinski naziv za retoričku tehniku u smislu „hvatanja dobre volje“ publike na početku govora, zahtjeva ili žalbe. Nju su prakticirali rimski govornici, a posebice Ciceron. Usp. LEOPOLD AUBURGER, *Hrvatski jezik i serbokroatizam*, Maveda i HFDR, Rijeka, 2009., str. 185.

udarac političke reakcije“, „politika, a ne lingvistika“, a Matica hrvatska napadana je i osuđivana kao *locum tenebrosus* i izvor političke nepoćudnosti i hrvatskoga nacionalizma.

Političko-policijsku akciju s okrutnim represivnim postupcima pospješio je na određen način *Predlog za razmišljanje*, poslije toga nazvan njezinim „šovinističkim pandanom“. *Predlog za razmišljanje* sastavila je skupina književnika članova Udruženja književnika Srbije kao svojevrsan odgovor na *Deklaraciju* kojim i oni traže autonomnost srpskoga jezika i afirmaciju njegova samostalna razvoja.

Bez obzira na osude, kazne, zabrane i progonstva glavnih inicijatora i drugih aktivnih sudionika – organizatora i simpatizera, ustanova, potpisnika i pisaca *Deklaracije* – a potom i boljševički nametnutu šutnju o tome časnom činu, neprekidno je i „upravo proporcionalno“ bujao osjećaj domoljublja, rasla svijest i odgovornost o zaštiti hrvatskoga jezika u cijelome hrvatskom nacionalnom biću s nezaustavljivom nakanom da mu se popravi i ustavno-pravni status kao i stvarni položaj u društvu jer je u tome jeziku odredište njegova identiteta, uporište osobnih i zajedničkih prava i jamstvo uljuđenosti, samostalnosti i slobode.

Pored ostalih ustavnih promjena, kojih je bilo u brojnim područjima, što se tiče jezične politike, osobito je postalo bitno Izvršno vijeće kao izvršno tijelo Savezne skupštine te Prosvjetno-kulturno vijeće jer se njihovim odlukama i pravnom regulativom planirala jezična politika, odnosno njezina društvena provedba oblikovanjem konkretnoga jezičnog statusa i jezičnoga korpusa obvezujućega jezičnog idioma.

Sve to vrijeme nakon rata hrvatski su jezikoslovci toj unitarizaciji, kako je spomenuto, pružali svojevrsan otpor, često čak neovisno o svojem ideološkom stajalištu. Zalažući se za samostalnost hrvatskoga jezika i razvoj kroatistike, angažirat će se veći dio hrvatskih jezikoslovaca, intelektualaca uopće. Među starijim jezikoslovcima koji su preživjeli rat i ostali u domovini svjesni historičnosti svoga jezika, koji su čuvali autonomnost, njegovali vitalnost, posebice skrbili o planiranju njegova jezičnoga korpusa, ali i jezičnoga statusa, usuprot etatističko-političkim prisilama, bili su: Stjepan Ivšić, Julije Benešić, Petar Guberina, Blaž Jurišić, Kruno Krstić, Petar Skok, Josip Hamm, a s područja književne znanosti

pratili su ih Mihovil Kombol, Mate Ujević i dr. Osobiti zaslužnik na tome planu, a predstavnik mlađega naraštaja jezikoslovaca bio je Ljudevit Jonke koji se rukovodio primjerom starijih, spomenutih lingvista, zalažući se na filološkome planu, kao i na obrazovnome i kulturnome području uopće, za afirmaciju što je moguće veće samostalnosti provodeći i utječući svojim jezikoslovnim prinosima na status i korpus planiranja hrvatskoga jezika odgajajući na toj osnovici i mlade kroatiste svjesne važnosti očuvanja nacionalnoga i jezičnoga identiteta. U tu skupinu od mlađih lingvista pripadaju Božidar Finka, Dalibor Brozović, Stjepan Babić, Radoslav Katičić, Milan Moguš, Zlatko Vince, Ivo Škarić, Slavko Pavešić i dr. te mnogi pojedinci s književnoga i književno-znanstvenoga područja. Premda zapaženi na ljevici, pa i visoko pozicionirani na ljestvici u političko-državnoj hijerarhiji, Miroslav Krleža, Petar Šegedin i još neki književnici dali su velik prinos u književno-umjetničkome radu kao i u razvoju hrvatskoga jezika pokazujući njegovu tronarječnu širinu, osobitost i bogatstvo, čuvajući njegov status i u najtežim okolnostima.

Unatoč svim tim zabranama i nasilničkim postupcima, *Deklaracija* je probudila narodnu svijest, osnažila hrvatski identitet u svim sferama života, kao što je i na ustavno-pravnoj razini umnogo ostvarila svoje zahtjeve ostvarivši pravo na vlastiti jezik i njegovo ime, a kroatistika slobodu znanstvenoga istraživanja i objavljivanja, pogotovo onih djela koja izražavaju povijesni kontinuitet, višenarječnost hrvatskoga jezika i književnosti što traje stoljećima. Na taj način razobličena je uloga Vuka i vukovaca u jezikoslovlju i onome tumačenju kako su svi štokavci Srbi, pa je onda i njihova književnost jedinstvena. Neprihvatanjem Novosadskoga dogovora i njegovih odredaba te sličnih mjera i naputaka zaštićena je samostalnost hrvatskoga jezika koji je više od deset stoljeća živio i kao narodni govor, ali i kao književni jezik.

1. Samostalnost hrvatskoga jezika mogla se ostvariti odbijanjem Novosadskoga dogovora, poglavito njegovih *Zaključaka* što su nijekali historičnosti, samostalnosti i vitalnosti hrvatskoga jezika, čime mu je očuvano i statusno rješenje i samostalno planiranje korpusa te je uspješno nastavljao razvitak utemeljen na višestoljetnome kontinuitetu kako

jezične tako i bogate književne i kulturne tradicije već otprije zapažene na europskome vidokrugu.

2. Da bi *Deklaracija* bila jezikoslovno opravdana, sociopolitički objektivno obrazložena, ustavno-pravno utemeljena i kao takva u skladu s prirodnim i povijesnim pravom hrvatskoga naroda kao ravnopravnim, konstitutivnim i suverenim dionikom federalne zajednice (SFRJ), u njezinoj pripremi, osobito u sadržajnoj strukturi, ideološkome profiliranju i jezičnopolitičkome pogledu – planiranju statusa i planiranju korpusa i nizu drugih odrednica – trebalo je imati u vidu sve pojedinosti kao njezine bitne sastavnice po kojima bi ona bila opravdan, neodgodiv i važan dokument kojim se zahtijeva reafirmacija već stečena statusa hrvatskoga jezika koji je bio ustavno i zakonski zajamčen.

3. Pri toj nakani pisanja *Deklaracije* kao oslonac služili su prinosi hrvatskih filologa, osobito stavovi nekih hrvatskih jezikoslovaca izneseni na *Petome kongresu jugoslavenskih slavista* u Sarajevu od 13. do 17. rujna 1965. kao i *Rezolucija Zagrebačkoga lingvističkog kruga, Izjava o jedinstvu i varijantama hrvatskosrpskoga književnog jezika znanstvenoga dijela Instituta za jezik JAZU te Zaključci plenuma Društva književnika Hrvatske o problemima suvremenoga jezika hrvatske književnosti, znanosti, školstva i sredstava masovne komunikacije* od 7. travnja 1966. godine. Krajnji zaključak svih tih očitovanja, sažeto priopćenih, protiv unitarizacije jezika i zakidanja osnovnih nacionalnih prava, posebice protiv glotonima srpskohrvatski/hrvatskosrpski kao tabuizirana ideologema za hrvatski narod kojim mu se nametalo jezično rješenje, donijela je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*.⁶

4. Zbog stalne prijetnje, sumnjičenja i optuživanja hrvatske strane izazvanih objavom *Deklaracije*, javlja se potreba da se što potpunije, argumentirano i uvjerljivo obrazloži neslaganje s Novosadskim dogovorom kojim se ugrožava hrvatska jezična samostalnost pri čemu je posebno važno odbacivanje dvočlanoga glotonima srpskohrvatski/hrvatskosrpski kao i ostalih negativnih unitarističkih utjecaja. Hrvatski jezikoslovac, standardolog i poznati slavist D. Brozović objavio je *Deset*

⁶ *Isto*, str. 183.

teza o hrvatskome jeziku,⁷ a upravo u desetoj tezi dokazuje kako jezične norme moraju biti izraz autonomnosti, dakle trebaju doći iz samoga hrvatskog jezika i iz njegove dugogodišnje povijesti, te kako one trebaju imati funkcionalnu i razvojnu vrijednost za hrvatski narod i na koncu kako svijest o historičnosti vlastita jezika i njegovoj autonomiji daju takav jezični osjećaj i spoznaju koji će imati prednost pred drugim elementima planiranja standardnoga jezika, a što treba ostvariti samostalnom jezičnom kodifikacijom (hrvatskim pravopisom, pravogovorom, gramatikom, rječnicima i stilistikom), o čemu svjedoči povijest hrvatskoga jezika već od konca 16. stoljeća.

Deset teza o hrvatskome jeziku D. Brozovića

U predgovoru *Tezama* Brozović, pored ostaloga, naglašava: „Jezik je najdragocjenija tekovina čovječanstva...“ Jezik stoga treba promatrati „pažljivo i strpljivo“... prilaziti mu „s ljubavlju i snošljivo“ i dobro se pripremiti „kako bismo s pomoću znanstvenih spoznaja došli do jasnih shvaćanja“.

1. *Hrvatski jezik jest jezik kojim se služi hrvatski narod i koji služi hrvatskomu narodu*

Vrlo osmišljeno, logički valjano i istinito, kompozicijski prihvatljivo, stilski izbrušeno, „s ljubavlju i snošljivo“ on reda zaključke polazeći od imena i historičnosti, osebujna razvitka, posebice tronarječnosti kao važne osobitosti, da bi zatim dao definiciju hrvatskoga standardnog jezika čime je pridonio planiranju jezičnoga statusa, premda su Brozovićeve zasluge iznimno važne na planiranju jezičnoga korpusa.

2. *Među pojavnim oblicima hrvatskoga jezika najvažniji je hrvatski standardni jezik, koji se, uz osobitost osnovice, odlikuje i vlastitom povijesti i nadgradnjom*

⁷ Pod naslovom „Deset teza o hrvatskom jeziku“ Dalibor Brozović održao je uvodno predavanje na Savjetovanju o Osnovama nastavnog plana i programa hrvatskog književnog jezika s književnošću za srednje škole u hotelima *Solaris* u Šibeniku 22. – 24. studenoga 1971. u organizaciji Republičke konferencije Sveza omladine Hrvatske, a prvi su put u proširenu obliku cjelovito objavljene u *Zborniku radova sa susreta hrvatskih studenata u tuđini* (1981. – 1986.), *Susreti* 6, Zagreb – Bochum, 1986., str. 136–145.

U drugoj tezi daje definiciju hrvatskoga standardnog jezika s nizom napomena što čine potpuniju odredbu jezičnoga statusa kao bitne kategorije u jezičnoj politici, ali središnja je misao ove teze standardološki problem kao konkretan ostvaraj važan za planiranje jezičnoga korpusa.

3. *Hrvatski standardni jezik plod je neprekinutoga razvojnog tijeka od prvih glagoljskih pisanih spomenika do danas*

Riječ je o nastanku, razvitku i promjenama u kontinuitetu počevši od srednjovjekovlja i glagoljice, zatim hrvatske ćirilice, potom dijalektalne književnosti sve do pojave svojevrstne standardizacije jezika što je dano u prilog učvršćivanju spoznaje o historičnosti i bogatoj tradiciji te jezičnome usmjeravanju i planiranju hrvatskoga jezika.

4. *Hrvatski standardni jezik, nastao sredinom 18. stoljeća, i u naše je doba otvoren prema kajkavskom i čakavskom narječju*

Podrobno, dokažljivo i jasno govori se o važnosti dijalekata „kao prostornih oblika narodnog jezika“, što je posebnost našega jeza, nastavljaajući kako na toj dijalektalnoj osobitosti nastaje i dijalektalna književnost. Potom ukazuje na početke standardizacije, posebice na razdoblje 19. stoljeća i hrvatsko jezično ujedinjenje u vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda u novoštokavski-(i)jekavski standard koji je uvijek otvoren spram narodnomu jeziku pa tako i kajkavskom i čakavskom dijalektu u čemu i jest bitno obilježje hrvatskoga jezika.

5. *Svoju civilizacijsko-jezičnu nadgradnju razvijao je hrvatski standardni jezik samostalnim putovima i na vlastiti način*

Peta teza govori o hrvatskome jeziku u kontekstu prostora i vremena, odnosno o hrvatskome jeziku u dodiru i prožimanju s drugim jezicima. Autor također ukazuje na nazivlje, leksikologiju uopće, na gramatičke i pravopisne probleme i slične pojedinosti uspoređujući razvitak hrvatskoga jezika s talijanskim, njemačkim i češkim jezikom te naglašavajući općeeuropski temelj latinskoga i grčkoga jezika.

6. *Novoštokavsko-ijekavska narječna osnovica hrvatskoga standardnog jezika sadrži samo zapadnonovoštokavska svojstva ijekavskih i ikavskih govora*

U šestoj tezi, kako i stoji, posebice i sažeto govori o bitnim obilježjima hrvatskoga jezika potvrđujući to nizom argumenata te prikladnim

primjerima dokazuje otvorenost, ali i vitalnost i samostalnost, razlike s drugim jezicima, ikavsko-ijekavska dvojstva te ukazuje na njegovu „gipku postojanost“ (elastičnu stabilnost), naglašavajući kako je hrvatski standardni jezik u svojoj osnovici uvijek ostao zapadnonovoštokavski i kako u njegovu standardnu novoštokavsku dijalektalnu odrednicu nisu uspjeli prodrijeti nehrvatski novoštokavski idiomi, što opet dokazuje brojnim primjerima.

7. Slavistička poredbena i dijalektološka mjerila vrijede samo za slavističku znanost

Riječ je o poredbenim i dijalektološkim mjerilima što vrijedi „samo za slavističku znanost“, a slijedi nastavak o dijasistemu i njegovim svojstvima na „slavenskom jugu“.

8. Dijalekatska osnovica hrvatskoga standardnog jezika novoštokavska je zato što su većina Hrvata štokavci, a ne zato što osim Hrvata ima i drugih štokavaca

Autor govori o dijalektalnoj osnovici hrvatskoga standardnog jezika s obrazloženjem zašto je taj jezik štokavski: „Bitno je bilo da većina Hrvata govori štokavskim dijalektom, a ne da, osim Hrvata, ima i drugih štokavaca i da su oni čak i većina među štokavcima“, što je vrlo važna standardološka činjenica suvremenoga hrvatskog jezika i nezaobilazan argument u jezičnopolitičkoj domeni – u planiranju jezičnoga statusa i jezičnoga korpusa.

9. Prava hrvatskoga standardnog jezika određuju se njegovim funkcijama za hrvatski narod, a ne stupnjem sličnosti ili nesličnosti prema drugim jezicima

Govoreći o pojmu, pravilima i zakonskoj osnovici hrvatskoga standardnog jezika, posebno se ukazuje na jezična svojstva uopće, a zatim osobito na razlike hrvatskoga i srpskoga jezika na temelju zanimljivih i prikladnih primjera pritom spominjući i druge jezike te dojmljivo, razgovijetno i suvislo zaključuje – kako i zakon i pravila hrvatskoga jezika izvire iz njega samoga i iz njegove službe hrvatskomu narodu te je taj jezik u funkcionalnome smislu za Hrvate isto ono što su za druge narode njihovi jezici, jer hrvatski narod nema drugoga standardnog jezika.

10. *Zakoni i pravila hrvatskoga standardnog jezika imaju izvor u njemu samome i u njegovoj službi hrvatskomu narodu i društvu*

I stoga, na toj osnovi tvore se i njegove norme i standardno usavršavanje, a sve u skladu s jezičnom praksom kao i ustaljenom hrvatskom tradicijom. Norme se postavljaju istraživanjima, a potvrđuju hrvatskim jezičnim osjećajem, dakako za to su potrebne ustanove posvećene jeziku i njegovu znanstvenom proučavanju kao i škole koje će mladima omogućiti da ga u hrvatskome jezičnom standardu usvajaju i njeguju s istom ljubavlju kako su to činili i naši predci i nama ga ostavili. Da bi hrvatski standardni jezik u punini i svestrano mogao vršiti svoju funkciju nacionalnoga jezika za sve oblike javnoga komuniciranja, mora mu se osigurati službeni status u SR Hrvatskoj kako to i odgovara državi hrvatskoga naroda, a treba dodati – kao i u BiH gdje je hrvatski narod ustavno i zakonski suveren i ravnopravan. Taj status ne će remetiti ravnopravnost drugih jezika koji se koriste u SR Hrvatskoj (kao i u BiH) kao domovini i drugih narodnih skupina što je naseljavaju, ali će uistinu hrvatskomu jeziku osigurati ravnopravnost u Jugoslaviji, u toj slavenskoj, europskoj i svjetskoj zajednici ljudskih jezika.

Premda je protuhrvatska politika nakon Karađorđeva (1. i 2. prosinca 1971.) bila vrlo nasilna protiv Zagrebačkoga književnog kruga na čijem je čelu bio Lj. Jonke s drugim uglednim lingvistima i žestoko usmjerena protiv nacionalno svjesnih intelektualaca da je sve podsjećalo na poslijeratne prilike vladanja „inženjera duša“ po boljševičkim mjerama, ipak pod utjecajem novoga *Ustava* iz 1974. godine nadolazilo je snošljivije i demokratičnije ozračje. Postupno su popuštale centralističko-unitarističke prisile i uvodili se podnošljiviji vidovi vladanja kao i razumniji postupci u administrativno-političkome, ustavno-pravnome, prosvjetno-kulturnome pa donekle i u jezičnome smislu.

Ustavima iz 1974. godine naglašeno je afirmiran federalizam, a u hrvatskome *Ustavu* od 22. veljače 1974. godine osim uvedena glotonima hrvatski, stoji hrvatski književni jezik kao jezik javne komunikacije u SR Hrvatskoj. Istina, zbog tadanjih društveno-političkih prilika i statusa Srba u SR Hrvatskoj dodan je i naziv – i srpski jezik, a u novome saveznom *Ustavu* (SFRJ) stoji „jezici naroda utvrđeni republičkim ustavima

(269. čl. *Ustava SR Hrvatske*)“. U *Ustavu SFRJ* iz 1974. (čl. 132.) kaže se kako je svakomu narodu zajamčeno pravo (pa i nacionalnoj manjini) na „slobodnu i ravnopravnu upotrebu svoga jezika i pisma te razvoj svoje kulture, odgoja i obrazovanja na svom jeziku.“

Takva ustavna rješenja, moglo se nadati, onemogućit će hegemonističke nakane i unitarističke nasrtaje kakvi su se do tada javljali unutar federacije. Nažalost bilo je to iluzorno. Na saveznoj razini osobito, a i na republičkim razinama, navlastito u administrativno-političkome životu kao i u znanosti, školstvu, kulturi, posebice medijima i sudstvu, opet se javio i rastao unitarizam, ali istodobno i hrvatski otpor što su ga uspješno vodili i ostvarivali hrvatski jezikoslovci javnim istupima, polemikama i raspravama te drugim stručnim kao i znanstveno utemeljenim priložima.

Uz *Deklaraciju* kao prekretnicu na putu hrvatskoga jezika stoje i spomenute Brozovićeve *Teze* o hrvatskome jeziku u kojima argumentirano i uvjerljivo obrazlaže neslaganje s Novosadskim dogovorom naglašavajući samostalnost i vitalnost hrvatskoga jezika koji se razvijao stoljećima „na vlastiti način“ i u „skladu s jezičnom praksom i ustaljenom hrvatskom tradicijom“. Njegov status samostalna jezika „neće remetiti ravnopravnost drugih jezika...“

Deklaracija je bila samoosvještenje, povratak sebi i svojoj istini i s tim razotuđenjem kao biti samopouzdanja krenulo se u pisanje važnih djela iz jezikoslovlja. Posebice u vrijeme Hrvatskoga proljeća,⁸ 1971. godine mjerodavno, odlučno i u zanosu izrađen je *Hrvatski pravopis* (S. Babić,

⁸ Hrvatsko proljeće naziv je za reformno razdoblje u hrvatskoj politici, društvu i kulturi, posebno obilježeno legitimiranjem hrvatskoga nacionalnog identiteta i traženjima koja iz njega proizlaze. Prve naznake reformnoga gibanja u političkome životu SR Hrvatske bile su uočljive već 1967. što se moglo vidjeti na svim vitalnim područjima počevši od kulture, znanosti, politike, školstva, gospodarstva, financija, pravosuđa i dr. (Usp. „Hrvatsko proljeće“, *Hrvatska enciklopedija*, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516>>, 11. I. 2019.). Pri tome je Matica hrvatska imala vodeću ulogu u afirmaciji jezika i književnosti te kulture uopće. Hrvatsko proljeće pretvoreno u masovni pokret, pored ostalih, posebno su obilježili studenti svojim demonstracijama kada su plebiscitarno iznosili svoje političke zahtjeve. Nakon sjednice Predsjedništva SKJ u Karadorđevu (od 1. do 2. prosinca 1971.), na kojoj je ugašeno Hrvatsko proljeće, slijedilo je niz zabrana praćenih ostavkama, uhićenjima i kažnjavanjem istaknutih pojedinaca, ali se ideja toga pokreta nije ugasila, što su posvjedočili vrijeme i događaji 90-ih godina 20. stoljeća.

B. Finka i M. Moguš) koji je iste godine tiskan u Zagrebu, ali zbog zabrane nije bio objavljen, nego je 1972. i 1984. tiskan u Londonu u nakladi Nove Hrvatske, poznat kao *Londonac*, a u Republici Hrvatskoj tek 1990. te 1995. i poslije kao prerađeno i dopunjeno izdanje. Godine 1971. prestaje i rad na velikome jednosveščanom rječniku hrvatskoga književnog jezika, a slijedile su samo zabrane i kazne za sve vidove manifestiranja hrvatstva, ne samo u jeziku, kulturi i znanosti nego i u drugim područjima gdje bi se javljali pokušaji nacionalne emancipacije.

Literatura

- AUBURGER, LEOPOLD, *Hrvatski jezik i serbokroatizam*, Maveda i HFDR, Rijeka, 2009.
- BABIĆ, STJEPAN, „Hrvatski književni jezik u Bosni i Hercegovini“, *Jezik*, Zagreb, god. XLV. (1997.) br. 1., str. 29-34.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, *Standardni jezik: Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, „Deset teza o hrvatskome jeziku“ *Zbornik radova sa susreta hrvatskih studenata u tuđini (1981. – 1986.)*, *Susreti* 6, Zagreb – Bochum, 1986., str. 136–145.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“, u: FLAKER, ALEKSANDAR – PRANJIĆ, KRUNOSLAV (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1978., str. 9-83. + 4 karte.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, „O jeziku u zakonima i o zakonima jezika“, *Hrvatska revija*, god. XXIX. (1979.) br. 4., str. 605-616.
- BUGARSKI, RANKO, *Jezik u društvu*, Prosveta, Beograd, 1986.
- FISHMAN, JOSHUA, *Sociologija jezika*, Svjetlost, Sarajevo, 1978.
- „Hrvatsko proljeće“, *Hrvatska enciklopedija*, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516>>, (11. I. 2019.)

- JONKE, LJUDEVIT – STEVANOVIĆ, MIHAILO, *Pravopis hrvatsko-srpskog jezika: Školsko izdanje*, Matica hrvatska – Matica srpska, Zagreb – Novi Sad, 1960.
- JONKE, LJUDEVIT „Specifičnosti u normiranju hrvatskosrpskog jezika“, *Jezik*, god. XII. (1964.) br. 1., str. 1-6.
- JONKE, LJUDEVIT, *Hrvatski književni jezik danas*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
- JONKE, LJUDEVIT, *Književni jezik u teoriji i praksi*, II. prošireno izdanje, Znanje, Zagreb, 1965., str. 189-199.
- JONKE, LJUDEVIT, „Novosadski sastanak i Anketa Letopisa Matice srpske“, *Jezik*, god. III. (1955.) br. 3., str. 67-69.
- JONKE, LJUDEVIT, „Značenje i uloga jezika u pravilnom razvijanju međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji“, *Naše teme*, Zagreb, god. IX. (1965.) br. 8., str. 1363-1371.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV „Načela standardnosti hrvatskoga jezika“, *Jezik*, Zagreb, god. XLIII. (1995.) br. 5., str. 175-182.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV, „Hrvatski jezik u svijetu“, *Jezik*, Zagreb, god. XLIII. (1995.) br. 2., str. 15–23.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV, „Serbokroatische Sprache – Serbisch – Kroatischer Sprachstreit“, LAUER, REINHARD – LEHFELDT, WERNER, *Das jugoslawische Desaster: Historische, Sprachliche und ideologische Hintergründe*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1995., str. 23–79.
- KLOSS, HEINZ, „Notes concerning a language-nation typology“, FISHMAN, JOSHUA – FERGUSON, CHARLES – DASGUPTA, JYOTIRINDRA, *Language problems of developing nations*, Wiley, New York, 1965. prema: COBARRUBIAS, JUAN, „Ethical Issues in Status Planning“, COBARRUBIAS, JUAN – FISHMAN, JOSHUA, *Progress in Language Planning*, Mouton Publishers, Berlin – New York – Amsterdam, 1983., str. 41-86.
- MOGUŠ, MILAN, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, ¹1993., ²1995.

- MUSA, MARIJA, *Hrvatski jezik u BiH u javnoj komunikacije od 1945. do danas*, Školska naklada, Mostar, 2018.
- MUSA, ŠIMUN – MUSA, MARIJA, „Hrvatski jezik kao čimbenik u zaštiti demografske perspektive Hrvata“, *Motrišta*, Mostar, god. XV. (2017.) br. 93-94, str. 116-130.
- MUSA, ŠIMUN, „Hrvatski jezik i književnost kao nacionalna i europska vrijednost (iz bosanskohercegovačke perspektive)“, *Hrvati Bosne i Hercegovine nositelji europskih vrijednosti?, zbornik radova sa znanstveno-stručnoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem*, Mostar, 2017., str. 197-210.
- MUSA, ŠIMUN, „Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini s obzirom na njegov zakonski i stvarni položaj u društvu“, *Filologija*, HAZU, Zagreb, br. 48., 2007. str. 115-134.;
- *O književnojezičnoj politici u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1975.
- *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (Izradila Pravopisna komisija), Zagreb – Novi Sad, 1960.
- „Predlog za razmišljanje“, *Borba* (zagrebačko izdanje), god. XXXII., br. 89., 2. IV. 1967., str. 5.
- „Rezime rasprave o aktuelnim pitanjima književnojezične politike u Bosni i Hercegovini“, ŠIPKA, MILAN, *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850. – 2000.) – Dokumenti*, knj. 11., Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2001., str. 212-214.
- SAMARDŽIJA, MARKO, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967.-2017. : Vijesti, komentari, osude, zaključci. U povodu 50. obljetnice donošenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 2017.
- SAMARDŽIJA, MARKO, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2004.
- ŠKILJAN, DUBRAVKO, *Govor nacije*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- ŠKILJAN, DUBRAVKO, *Jezična politika*, Naprijed, Zagreb, 1988

- TAFRA, BRANKA, „Povijesna načela normiranja leksika“, *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 260-281.
- VINCE, ZLATKO, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika: Lingvističko-kulturno-povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, Zagreb, ¹1978., ²1990.
- WRIGHT, SUE, *Jezična politika i jezično planiranje : Od nacionalizma do globalizacije*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2010.